

НАУКОВІ СТАТТІ

Соціально-економічні проблеми Донбасу

УДК 314.1(477.61)

Н. М. Чеботарьова,
кандидат економічних наук,

Ю. О. Бахмут,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СУЧАСНА ШЛЮБНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Одним з головних факторів розвитку демографії є шлюбна структура населення. Основним рушійним чинником демографічного розвитку є шлюб – створення сім'ї, як первинного визначального осередку суспільства. Родина є відокремленим соціальним інститутом, що відіграє головну функцію соціальної спрямованості суспільства. Відтворення населення, народження дітей, передача історико-культурного та соціального досвіду – це основні принципи створення сім'ї. Для успішного соціально-економічного розвитку держави велике значення має вирішення шлюбно-сімейних питань.

Однією з актуальних демографічних проблем є численність розлучень у відношенні до шлюбів та їх вплив, як на окрему сім'ю, так і на суспільство загалом. Всім відомий вислів: «Міцна сім'я – непохитна держава», але сьогодні поширення розлучень є характерною рисою не тільки України, а й більшості розвинених держав. Не можна заперечувати той факт, що порівняно з першими роками незалежності України це явище набуло особливо стійкого характеру. Цьому сприяли соціально-економічні перетворення та зміна типу відносин в сучасній сім'ї. Луганська область, як і більшість регіонів України, характеризується високим показником розлучень у шлюбній структурі, що актуалізує необхідність ґрунтового аналізу даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні шлюбної структури домінують такі показники зареєстрованих актів цивільного стану як шлюб та розлучення. Аналізу демографічних проблем, зокрема, формуванню шлюбної структури, приділяли уваги такі вчені як: В. Стещенко [1], О. Кляпець [2], Н. Власенко й Е. Лібанова [3], Н. Левковська [4], котрі займаються дослідженням проблем державної сімейної політики. Дані вчені досить детально розглядали тему шлюбних структур, характеризуючи її на різних етапах розвитку економіки. Проте, розвиток суспільства змушує досліджувати це явище знову і знову, і особливо – на регіональному рівні.

Метою статті є дослідження особливостей сучасної шлюбної структури населення Луганської області та виявлення проблем і факторів, що впливають на її формування.

Виклад основного матеріалу. Шлюбна структура – це розподіл населення за шлюбним станом. Незалежно від форми шлюбу люди поділяються на тих, хто перебуває у шлюбі та тих, хто не перебуває в ньому. До останніх відносять розлучених. Вивчення шлюбної структури необхідне для кращого розуміння процесів створення і розпаду сімей. Шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, який зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану, визначений Сімейним кодексом України. Розлучуваністю у свою чергу називають процес розпаду подружніх пар у покоління внаслідок розірвання шлюбу (розлучення). Основними його причинами окремі вчені називають зміцнення економічної самостійності людей та відсутність чіткого розподілення ролей чоловіка та жінки, урбанізація способу життя, міграція населення, емансипація жінок тощо. Але це розмиті умови, оскільки кожне розлучення має власні супутні мотиви. Воно значно впливає на життєдіяльність сім'ї, виконання таких основних функцій як народження дітей та їх виховання. Причини розривання шлюбу розподіляють на чотири групи: психологічні, пов'язані з нерозвиненістю особистості (зрада, шкідливі звички, алкоголізм, грубість); об'єктивні (безплідність, душевне захворювання); пов'язані з рівнем життя сім'ї (матеріальні, житлові проблеми); пов'язані з економічним розвитком країни (економічна криза, безробіття тощо).

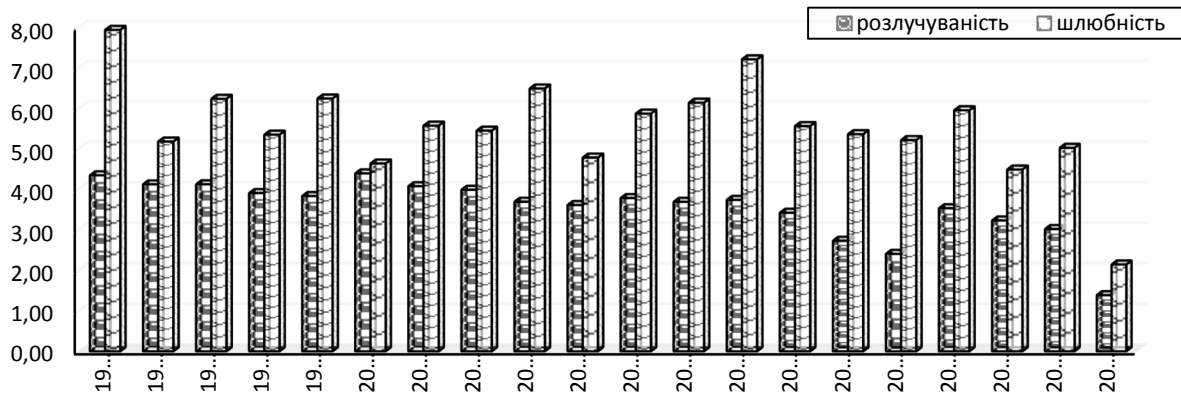
Сучасне суспільство орієнтується на свободу у сімейних стосунках, але ще століття назад з боку громади, церкви та держави існували жорсткі рамки шлюбної та репродуктивної поведінки. Подружнім парам була характерна сталість та міцність стосунків, на що спиралась соціально-економічна політика держави, покращуючи показник народжуваності завдяки репродуктивним установкам у родині. На сучасному етапі розвитку сімейних відносин існує

форма організації сім'ї жінки та чоловіка – «фактичний шлюб», або конкубат (з лат. «позашлюбне співжиття»). Державними нормами це звісно не заперечується, але традиційні межі шлюбу дедалі більше втрачаються суспільством.

Головними чинниками коливань показників шлюбної структури є, насамперед, соціальні та економічні катаклізми, їх безпосередні та відтерміновані наслідки. Важливим фактором є зміна чисель-

ності жінок і чоловіків, а точніше статеві-вікові пропорції, що створюють основу кон'юнктури «шлюбного ринку». Найбільш поширеним типом сім'ї в Луганській області є проста сім'я (тобто шлюбна пара з дітьми чи без дітей).

У Луганській області до 2000 р. спостерігалася тенденція зниження кількості укладених шлюбів, що розпочалася на початку 90-х років: з 22,3 тис. у 1995 р. до 13,0 тис. у 2000 р. (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення загального коефіцієнту розлучуваності та шлюбності у Луганській області протягом 1995-2014 рр.

Джерело: авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [7].

Хвилеподібне то підвищення, то зниження рівня шлюбності спостерігається весь період дослідження. Роками найбільшого зростання укладених шлюбів в Луганській області були 2003, 2007 та 2011, що пояснюється позитивними змінами статеві-вікової структури населення. Деякі вчені пояснюють такі хвилеподібні тенденції українським літочисленням високосних років. Вважається, що шлюби укладені у високосний рік більше піддаються розпаду. Необхідно виділити тенденцію до помірної стабілізації показника шлюбності. Протягом 90-х років у період економічної кризи рівень розлучуваності в Україні був одним із найвищих у Європі. Вченими-демографами було відмічено, що у більшості випадків ініціаторами розлучень були дружини. Серед причин домінував алкоголізм чоловіків та міжособові конфлікти. Тривалість розірваних шлюбів на той момент була невеликою – до 5 років. Це можна пояснити тим, що раніше були поширені ранні шлюби та одружені були психологічно неготовими до сімейного життя.

Взагалі, розлучення порівняно з шлюбністю є стабільним за динамікою явищем та зазнає поступового спаду (певне збільшення відбулося у 1995 та 2000 р. – до 4,4%; помірно зменшення до 2,4% у 2010 р.). Розлучуваність негативно впливає на демографічний процес та є дестимулюючим індикатором, що сприяє зменшенню народжуваності.

Необхідно відзначити, що найменше шлюбів та розлучень зареєстровано у 2014 р. Основним фактором слугував збройний конфлікт на сході України. Більшість населення було вимушено покинути оку-

повану територію, що згуртувало сім'ї і людей в цілому, та в свою чергу, запобігло збільшенню розірвання шлюбів.

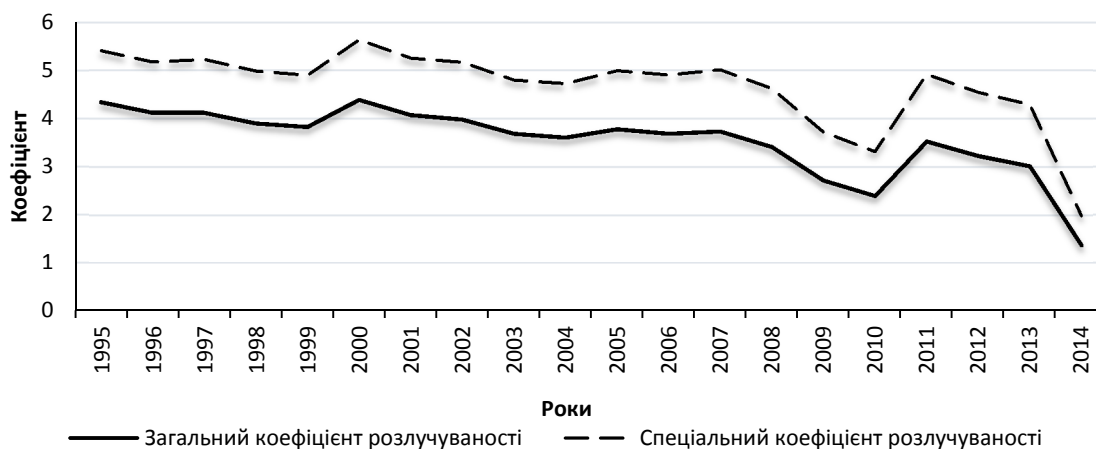
Зображена на рис. 2 тенденція розлучуваності у Луганській області завдяки розрахунку загального та спеціального коефіцієнтів говорить про помірне, але зниження даного показника протягом 1995-2014 рр. Слід зазначити, що спеціальний коефіцієнт дещо вищий, ніж загальний, адже розраховується до чисельності осіб здатних увійти до шлюбу.

Кількість розлучень у країні, як і бажання укласти офіційний шлюб напряму залежить від економічного ставища в державі, від того, як у ній вирішують соціальні проблеми.

За даними державної реєстраційної служби актів цивільного стану приблизно у 70% ініціаторами розлучень є жінки. Поступове зниження рівня розлучуваності в Луганській області спричинене поширенням незареєстрованого шлюбного партнерства, яке дає змогу перевірити міцність такого шлюбу та є випробувальним етапом у відносинах. Необхідно зазначити, що народжуваність в Луганській області також зазнає покращення (порівняно з 2000 р. у 2014 р. збільшилась у 1,3 раза). При цьому, частка дітей народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, значно збільшилась (у 2014 р. порівняно з 1990 р. на 12% [5]). Такому явищу сприяла індустріалізація суспільства, адже були змінені правові норми, ідеологічні та моральні принципи. Великої шкоди розлучення завдають дітям, тому що змінюють особливості їх виховання та утримання. Повна сім'я з рідним батьком та матір'ю

є природним найкомфортнішим середовищем розвитку дитини [8]. Так, у 2013 р. 10,3% сімей з дітьми мали тільки одного з батьків (точні дані за цим показником у 2014-2015 рр. по Луганській області відсутні, оскільки через проведення антитерорис-

тичної операції багато сімей з дітьми покинули цю територію). На сьогодні дитина аж ніяк не є стримувальним чинником для розлучення, оскільки майже 50% процесів розірвання шлюбів припадає на сім'ї з дітьми.

Рис. 2. Динаміка загального та спеціального коефіцієнту розлучуваності у Луганській області протягом 1995-2014 рр.

Джерело: авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [7].

Окрім того, важливим моментом є підвищення середнього віку при реєстрації шлюбу на фоні зниження віку позашлюбних статевих стосунків і розповсюдження різних форм неофіційних шлюбно-

сімейних відносин. Середній вік чоловіків у міських та сільських поселеннях в Луганській області на 2014 р., які вперше взяли шлюб становить 28,0 років, жінок – 25,4 років [6, с. 59] (рис. 3).

Рис. 3. Повікові коефіцієнти шлюбності міського та сільського населення Луганської області у 2013 р.

Джерело: авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [7].

Необхідно зазначити, що в сільських місцевостях населення схильне до реєстрації шлюбів за віком раніше, зокрема, значна частина чоловіків одружується у віці 25,6 років (тоді як в містах – 27,5), а жінки у 24 роки (у міських поселеннях – 24,3), що говорить про наявність культурних та соціальних стереотипів [7]. У розподілі зареєстрованих шлюбів за дошлюбним станом подружжя, переважає частка тих, хто ніколи не перебував у шлюбі, на другому місці – розлучені й на третьому – удівці або удови.

Як зазначається у національній доповіді «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі»: «Вимушена

міграція є причиною розриву шлюбно-сімейних зв'язків певної частини населення, і почасти ці зв'язки вже не відновляться у майбутньому. Внаслідок бойових дій зростає частка овдовілих осіб, що і в попередні роки на Донбасі була вищою, ніж у середньому в Україні. Можна очікувати також збільшення кількості монобатьківських сімей, поширення самотності серед осіб похилого віку, збільшення чисельності дітей-сиріт та напівсиріт. Наслідком трагічних подій 2014–2015 рр. стане збільшення чисельності дітей, які втратили одного чи обох батьків, що може стати причиною «сплеску» дитячої безпритульності та бездоглядності. Відтво-

рення населення в Луганській області послаблюється, внаслідок чого відбувається старіння структури населення. Причинами даного явища є здебільшого природний рух, а останнім часом і міграційний. Це явище є небажаним для будь якого регіону, адже шлюбна структура є однією з її складових» [9. с. 80].

Отже, в Луганській області спостерігається двояка ситуація шлюбної структури населення. В цілому, традиції сімейного способу життя збережені, і сім'я продовжує виконувати свої основні функції – забезпечення фізичного (біологічного) та соціокультурного відтворення поколінь, але, поряд з тим, розлучуваність набуває стійкого характеру. У суспільстві дедалі більше розвивається явище формального шлюбу без його реєстрації, що здебільшого також негативно позначається на демографічних особливостях як регіону, так і країни.

Зазначимо, що шлюбна структура формується під впливом відповідної економічної ситуації в країні та державної політики щодо підтримки сімей (або – відсутності такої підтримки). У зв'язку з цим, пріоритетними завданнями державної політики України в сфері укріплення інституту сім'ї мають стати такі: забезпечення правового та соціального захисту сім'ї, забезпечення високого рівня її життєдіяльності, створення належних умов для фізичного, інтелектуального, освітнього та духовного розвитку дітей; формування високої психолого-педагогічної культури молоді сім'ї на засадах національних традицій, педагогічної науки, кращого світового досвіду виховання дітей в сім'ї та функціонування сім'ї; формування в молоді відповідального ставлення до репродуктивного здоров'я, планування сім'ї; пропаганда здорового способу життя, відповідального батьківства та безпечного материнства; всебічна державна підтримка зусиль самих сімей, батьків або осіб, які їх замінюють, щодо забезпечення сприятливих умов для виховання, освіти й розвитку дітей.

Література

1. **Демографічна криза в Україні.** Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В. Стещенко. – Київ, 2001. – 560 с. 2. **Кляпець О.** Шлюбна залежність як чинник емоційного вигорання в сім'ї [Електронний ресурс] / О. Кляпець // Соціальна психологія. – №6 (20) – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=64&c=1449>. 3. **Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.** / [Власенко Н.С., Лібанова Е.М., Макарова О.В. та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с. 4. **Левковська Н.** Динаміка ціннісних орієнтацій молоді / Н. Левковська // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С. 85-93.

5. **Офіційний сайт** Державної реєстраційної служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drsu.gov.ua/>. 6. **Демографічний** щорічник «Населення України за 2014 рік»: відп. за вип. Г.М. Тимошенко. – К., 2015. – 118 с. 7. **Офіційний сайт** Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 8. **Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні** (колектив. моногр.) / Під кер. Е.М. Лібанової. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с. 9. **Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі** (національна доповідь) / [Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. – К.: НАН України, 2015. – 363 с.

Чеботарьова Н. М., Бахмут Ю. О. Сучасна шлюбна структура населення Луганської області

Проведено аналіз демографічних подій у Луганській області, у тому числі – й у період військового конфлікту на Донбасі 2014-2015 рр. Зокрема, досліджено динаміку шлюбів і розлучень, на підґрунті чого встановлено відповідні зміни у шлюбній структурі населення регіону. Визначено пріоритетні завдання державної політики України щодо укріплення інституту сім'ї.

Ключові слова: населення, шлюб, шлюбна структура, розлучення, соціально-економічний розвиток, демографічна проблема.

Чеботарева Н. Н., Бахмут Ю. А. Современная брачная структура населения Луганской области

Проведен анализ демографических событий в Луганской области, в том числе – и в период военного конфликта на Донбассе в 2014-2015 гг. В частности, исследована динамика браков и разводов, на основе чего установлены соответствующие изменения в брачной структуре населения региона. Определены приоритетные задачи государственной политики по укреплению института семьи.

Ключевые слова: население, брак, брачная структура, развод, социально-экономическое развитие, демографическая проблема.

Chebotarova N., Bakhmut Yu. Modern marriage structure of the population of Luhansk region

The analysis of demographic events in the Luhansk region, including in the period of the military conflict in the Donbas in 2014-2015. In particular, the dynamics of marriages and divorces on the basis of which is installed corresponding changes in the marriage structure of the population of the region. The priority tasks of the state policy on strengthening of the family institution.

Keywords: population, marriage, the structure of marriage, divorce, socio-economic development, the demographic problem.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2016

Прийнято до друку 22.06.2016